

SE ÅLDERN FATABUREN

SE ÅLDERN

FATABUREN

2015

2015

SE ÅLDERN

Red. Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2015

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Anders Carlsson

Bildredaktör och bildbehandling Karolina Kristensson

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagsfoto »Fotografens dotter Tove dansar med sin farfar i trädgården.«

Foto: Sten Didrik Bellander, © Nordiska museet (NMA.0056089).

Pärmens insida Foto: Erik Liljeroth, © Nordiska museet (NMA.0029567).

Tryckt genom Italgraf Media 2015

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 577 1

På detta livshjul visas en mans karriär genom livet med tillhörande textband på latin. På vänster sida är han som ung på väg upp med hjulet («Jag skall ha makten») och blir sedan sittande mitt på («Jag har makten»). På höger sida faller han («Jag har haft makten») och slutar död under hjulet («Jag är utan makt»). Kalkmålning av Albertus Pictor i Härkeberga kyrka, Uppland, 1400-talets senare hälft. Foto: Lennart Karlsson, © Historiska museet.

Ålderstrappan som motiv

En introduktion

LEIF WALLIN är intendent vid Nordiska museet och var sakkunnig i utställningen *Gamlingar* 2014-2015.

Genom historien har människan delat in livet i faser med olika karaktäristika för olika åldrar. Framför allt två versioner är vanliga i visualiseringen av dessa faser, den ena cyklisk och i form av ett hjul, den andra trappstegsformad. Under medeltiden var livshjulet ett vanligt motiv i kyrkmålningar. Det visar en människa som håller sig fast i hjulet genom olika stadier i livet, för att sedan falla av och dö. Ålderstrappan som motiv började dyka upp under senmedeltiden och påvisar en till viss del förändrad livssyn med en trappa med tydlig början och slut. De tidiga ålderstrapporna kan ha olika antal steg, och har ofta inte några år utsatta under trappstegen, men under 1800-talet var en åldersindelning i decennier, med början vid födseln och slutet vid 100 år, mest populär. Det var få förunnat att bli så gamla som 100 år men indelningen föredrogs ändå för att skapa en symmetri.

Livshjulet, eller lyckohjulet som det också kallas, berättar liksom de tidiga ålderstrapporna om dåtidens krassa syn på livet. Budskapet är att vi just nu kanske befinner oss på väg upp eller på toppen, men att vi ska alla dö – och att den som inte har levt ett gott liv inte kommer till himlen. Döden är tydlig och framställs med lik,

dödskallar och benknotor. Men detta moraliserande synsätt ändras och under 1800-talet blir döden mindre framträdande i slutet av trappan. I stället visas nu det ideala livet med familjebildning och en vacker ålderdom.

Innan tryckerikonsten hade utvecklats var det framför allt i kyrkorna man kunde möta livs- eller lyckohjulet. Med boktryckarkonstens utveckling från 1400-talets mitt blev det vanligare med ålderstrappor på bild. De breda folklagren kunde köpa kistebrev – bilder som ursprungligen sattes under kistlocken och senare användes som inredningsdetaljer på väggarna. Trycken var ofta enkla utan mer avancerade detaljer. Genom 1800-talets förbättrade tryckteknik och billigare papper fick bilder med ålderstrapporna stor spridning. Motivet förekom också inom det folkliga måleriet, bland annat på bonader. Under 1900-talet blev det mindre populärt men det syns ännu i dag i olika sammanhang. Typiskt för vår tids ändrade syn på åldrandet är att trapporna ibland endast går uppåt.

De närmast följande sidorna tjänar som allmän introduktion till Helena Lindroths närstudie som följer direkt efter. I nio bilder med tillhörande bildtexter möter vi i första hand ålderstrappan som motiv, med stora variationer över tid.

Denna ålderstrappa har tretton steg men inga åldrar utsatta. Döden är fortfarande tydlig, här i form av dödskallar och benknötar på sista steget och en begravningscena i mitten. Målaren Karl Henrik Ehrenberg (1728–1801) var också klockare i Skirö socken, Småland. Oljemålning, 1782 (NM.0011954). Foto: Bertil Wreting, © Nordiska museet.

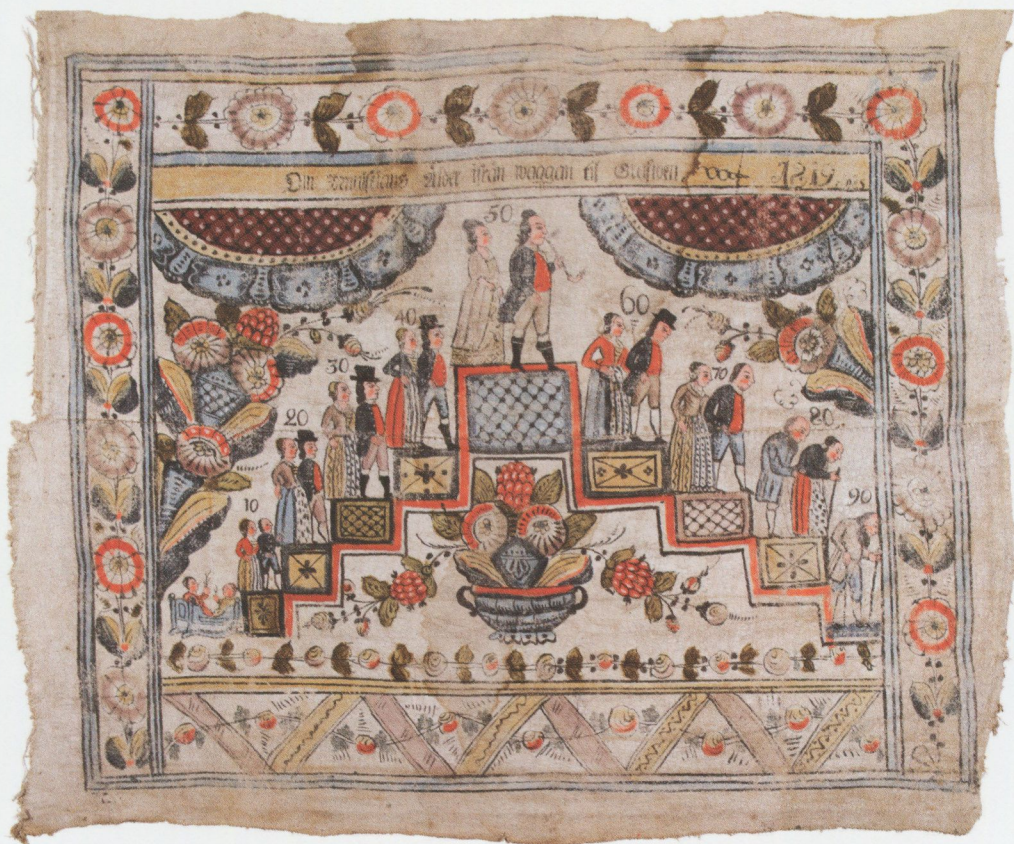
Målningen på nästa sida är en variant på en ålderstrappa med rutor med kommentarer som löper runt en mittsektion, där vi känner igen cirkeln från livshjulet. Motivet, med ett yngre par under en grön kvist som rör sig in i cirkeln och ett äldre par som rör sig ut ur den, mot en avlövad kvist, har troligen varit ett vanligt förekommande motiv. Det återfinns bland annat i varianter på en målning och ett väggfält i Nordiska museets samlingar. Teckning, 1842 (NM.0114367). Foto: Bertil Wreting, © Nordiska museet.

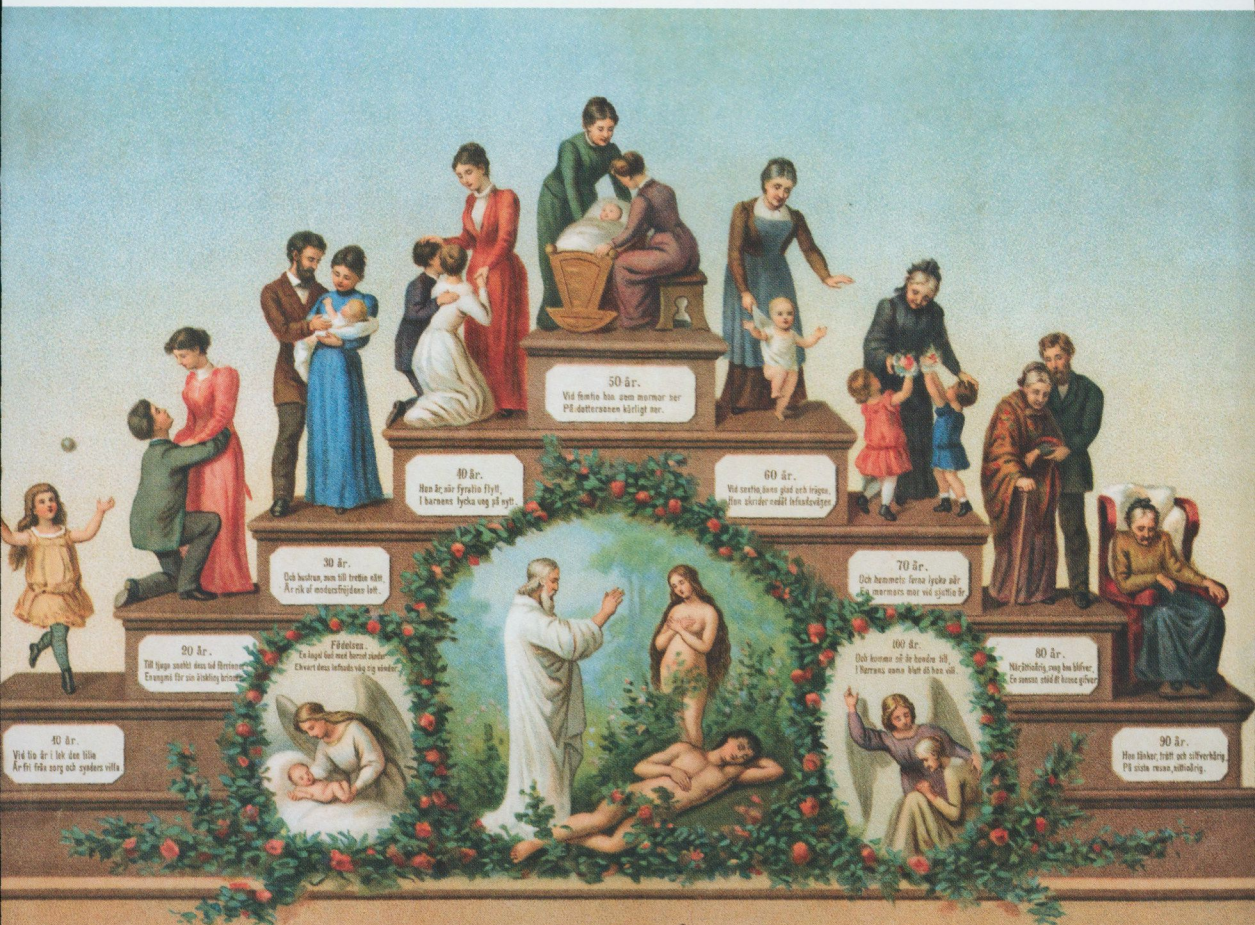

Motivet på denna målade bonad, troligen målad av Anders Bengtsson (1723-1781) från Södra Unnaryd, Småland, är egentligen ingen ålderstrappa, då den saknar trappsteg. I stället är den utförd som en lång remsa, ca 350 cm lång och 36 cm hög, med män i olika åldrar. Ovan löper en vers - »I dag frisk sund och röd, imorgen sjuk, blek, kal och död« - som också återfinns i en variant på ett kistebrev från 1807 (ovan). Limfärg på väv (NM.0248086). Foto: Karolina Kristensson, © Nordiska museet.

På dalmålningar förekommer ofta ålderstrappor. I Nordiska museets samlingar finns bland annat två av Anders Juwfas Ersson (1757-1834), varav den till höger är den ena. De saknar symboler för döden och är prydda med kurbits. Den avbildade är signerad »A E S«. Dalmålning, limfärg på väv, gjord 1819, Kilen, Åls socken, Dalarna (NM.0208658). Foto: Karolina Kristensson, © Nordiska museet.

KVINNANS ÅLDRAR.

Dessa två oljetryck, med mannens respektive kvinnans åldrar, visar dåtidens idealbild av livet med dess utstakade könsroller och familjebildning samt en vacker ålderdom. Tydliga symboler syftande på döden är borta, och döden representeras endast av en vacker ängel på kvinnans trappa. Oljetryck, Leiber, 1906 (NM.0251299A resp. NM.0251299B). Foto: Hans Koegel resp. Bertil Wreting, © Nordiska museet.